

Razgled.

Bodočnost nemške svetovne trgovine (Herkner). — **Carinske in gospodarske zveze med Nemčijo in Avstrijo (Battaglia).** — **Vodne prometne ceste in »pot na Orient po Donavi« (Schutze-Bählke).** — **Naše prometne poti.** — **Einspinner: Dalmatien sonderstellen?** — **Razlika narodovega prirastka pri Nemcih in Slovanih v Avstriji (dr. W. Hecke).** — **O raznoličnosti problema obljudenja.**

V marcu 1917 sem imel končan spis »Avstrijsko carinstvo in ideja »Srednje Evrope« za »Slov. Prav.«, a že leta 1915. so se mi usiljevale te ideje, ki sem jih sedaj napisal, četudi zelo nepopolno in zelo oddaljeno od onega, kar sem želel. Toda vojna je povzročila prilike, da se marsikdo med nami ne more poslužiti vseh onih znanstvenih pripomočkov, brez katerih ostane vsako, tudi najmanjše delo, diletantstvo. Tem bolj pa veseli potem vsak uglednejši pojav, ki dokazuje, da idejno nisem sam, akoravno sem se osmelil ugovarjati veljavnim možem, ki imajo, kakor Philippovich, Renner, Schuhmacher in drugi, znano in ugledno ime.

V »Leipziger Ill. Zeitung« št. 3853 (1. majnikova številka 1917) zasledim pod naslovom »Die Zukunftsaussichten unseres Welt-handels« informativen članek, ki ga je napisal prof. dr. H e r k n e r. Menda mi ni treba podčrtavati znanstvenega pomena tega moža, niti slave njegovega dela in velikega ugleda, ki ga uživa v nemškem znanstvenem svetu. Naj mi bo raje dovoljeno, da podam v ekscerptu kratko vsebino njegovega informativnega članka:

V letu 1913. je znašal nemški promet z blagom 163 milj. t. ali vrednosti za 22 milijard mark. S tem je prišla Nemčija na drugo mesto, tik za Anglijo. Trgovina z Anglijo je znašala $4\frac{3}{4}$, z Rusijo 3 milijarde mark. Uvažali smo (Nemčija) največ surovin in živil (ovčjo volno, bombaževino, pšenico, rž, les, kože, oljnati sad, riž, juto itd.), a izvažali fabrikate (stroje, železnino, tekstilno blago, barvila, kemikalije, sladkor). Vse to je vojna prekinila. Anglija je ustavila vsa plačila Nemčiji, likvidirala nemška podjetja, uničila nemško pravo do trgovskih znamk, vzorcev, patentov, založenin, razbila vso nemško trgovinsko organizacijo po svetu, ki jo bomo mogli nadomestiti šele s trdim delom čez mnogo let, »wenn überhaupt«. To vse je dosegla seveda s pomočjo vseh svojih zaveznic Francije, Rusije, Italije, sedaj tudi Amerike, z blokado itd. itd. (Navaja podrob-

neje vse represaliije proti nevtralcem itd.) Tako Nemčija tudi še sedaj ni zatvorjena trgovska država (*»geschlossener Handelsstaat«* v zmislu Fichteja! Op. ref.) Pomen našega prometa z inozemstvom vidimo v poslabšanju svojega kurza. Seve pogrešajo tudi nasprotniki naše fabrikate, toda skušajo jih nadomestiti na vse kriptlje, n. pr. kalijeve soli, degtova barvila itd. Avstro-Ogrska, s katero smo v letu pred vojno imeli prometa za dve milijardi mark, nam ni mogla bistveno pomoči, ker je imela sama slabejše letine (in gotovo tudi, ker je sama rabila svoje surovine. Op. ref.). Uvoz iz Balkana raste sicer, toda zanj nimamo še dovolj prometnih sredstev.

In za bodočnost?

Znano je, da nas čakajo visoki davki. Ne vem, kako naj jih zmoremo, če ne bo cvetela industrija. Ne vem, kako naj ta cvete brez velikega dobička, ki ga imamo od mednarodnega prometa? Kdor je kedaj dvomil o tem dobičku, temu je menda vojna odprla oči. Zakaj ne moremo vreči svojih sovražnikov ob tla vkljub svoji sili? Ker se poslužujejo ogromnih gospodarskih sredstev, ki jih mi nimamo, ker ne moremo do njih. Le radi tega svetovnega prometa je naše število tako naraslo, da se sedaj lahko branimo. Še vedno velja stari izrek (Caprivijev, op. ref.): »Ali bomo izvažali blago, ali pa žive ljudi,« in veljal bo tembolj po vojni.

Na to se naštevajo glavne sirovine, ki so prihajale iz inozemstva: bombaževine za 550 mil. Mk za $11\frac{1}{2}$ milijona nemških vreten, pšenice in žita za 800 mil. Mk, jajc za 188 mil. Mk itd., da ne govorimo o kavi, čaju, kakau, bakru, kavčuku, petroleju i. t. d. Samo manjši del tega pridelujemo doma ali pri zaveznikih, za večino tega ostanemo navezani na inozemstvo. Razven tega še ni gotovo, bode li mogoče dogovoriti z Avstrijo glede na balkanski trg, ali če bo takšen dogovor mogel biti trajen radi prizadetih tvorničarjev in trgovcev. Zato se podamo v veliko nevarnost, če se ne lotimo z vso silo zopetne pridobitve svetovnega trga, kakor smo ga imeli doslej. Svetovni trg nam je potreben, da dobimo od njega neobhodno potrebne sirovine in da prodamo na njem svoje fabrikate. To pojde morda, vsaj pri onih produktih, ki so pri nas doma (premog, stroji, kalijeve soli itd.) tudi radi naše nizke valute, saj če kupi danes Švicar pri nas blaga za 1000 Mk, plača samo 850 frankov, pred vojno pa je

plačal 1230 frankov. Seveda bo zelo težko dobiti si ta trg, četudi ne ostane pri sklepih pariške konference, ker bo ostala sovražnost proti nam še dolgo. Vendar se pa tudi oni ne bodo odrekli 150 milijonom kupovalcev, niti našim sirovinam, ki jih tudi imamo. Razven tega Anglija morda niti ne bo mogla izpodriniti vsega našega blaga v svojih kolonijah, v Rusiji, Franciji in Italiji, saj gre za vrednost okrog petih milijard mark. Rusija pa ne najde za svoje žito trga drugod, saj je Anglija mogla sprejeti samo enčetrť dosedanjega ruskega žitnega izvoza. Če pa hoče Rusija izvažati v Nemčijo, bo morala tudi izvažati iz Nemčije. (Glede Rusije je položaj toliko neugodnejši, ker je — vsaj po mnenju mnogih poznavalcev — treba korigirati doslej navadno naziranje, da mora Rusija izvažati žito, »sicer da utone v njem«. Nasprotno je v vojni Rusija stradala žita. Tega ni bila kriva samo zavožena uprava carjeva, marveč izgleda, da ruska zemlja ni več tako rodovitna, marveč da čaka na intenzivnejšo obdelovanje in da prihaja Rusija rapidno v oni štadij, da bo imela ravno dovolj žita zase. Odtod tudi pohlep mužika po zemlji. Op. ref.)

Facit: »Bodočnosti svoje svetovne trgovine ne smemo torej presoјati temno, seveda pa ne smemo voditi take trgovske politike, ki bi poostрила sedanje nevarnosti. Zato morda ni dobro (nicht ratsam), da se že sedaj vežemo trgovinsko s svojimi zavezniki (festzulegen), predno ne vidimo dovolj jasno, kakšen položaj ustvari mir. Seveda se pa moramo pripraviti na vse. Če nam bo vsiljena trgovska borba, potem moramo dograditi srednjeevropsko-levantinsko gospodarsko skupnost za obrambo in boj...«

To je menda dovolj jasno povedano in dovolj hladno računano ter docela potrjuje izvajanja moje razpravice, le da pove marsikaj še ostreje: Če nas bodo rabili, bodo skrbeli za dograditev t. kzv. SE. Če nas ne bodo rabili, se bodo pa zagnali na osvoјitev svetovnega trga. Za vsak slučaj je pa priprava duhov potom Naumanna in vseh nemškoradikalnih provincialnih listov potrebna. Ali bo Avstrija pravočasno pripravljena, bomo videli. Vsekakor ne smemo pozabiti nikdar in nikoli: Najprej smo mi. O »Zukunftsansichten unseres Welthandels« še nisem nič čital niti v »Oesterr. Volkswirtu«, niti v »Museum« ali kjerkoli drugod, najmanj iz peresa uglednega nemškega gospodarja, pač pa že v čeških listih. Tudi to je končno značilno.

Tema o raznih skupnostih je zmožen vseh različnih variacij. Vse te variacije pa že dokazujejo, da ne gre niti sedaj za stalno skupnost, nego za zavezništvo ad hoc, v varstvo svojih interesov, in da se mora »skupnost« zopet umakniti med staro šaro, kakor bo to zahteval interes. O istem predmetu govori in isto dokazuje nehoti spis:

»Die wirtschaftliche Annäherung zwischen den Zentralmächten und die wirtschaftliche Zukunft Polens. Deutsche Folge I. der Schriften des Volkswirtschaftlichen Institutes des Obersten Polnischen Nationalkomitees,« prvi del: **Zoll- und Wirtschaftsbindnisse zwischen Oestreich-Ungarn und Deutschland.** Publikacija je, kakor pravi že nekoliko dolgi naslov, uradna publikacija poljskega narodnega odbora, napisal jo je po njegovem naročilu dr. Roger baron Battaglia. Drugi in tretji del še nista izšla. Drugi naj bi opisal »Upliv nove zveze na posamezne produkcijske panoge v Avstriji«, tretji pa »gospodarske sile Ruske Poljske in Galicije v primeri s silami Rusije in centralnih držav, dosedanje gospodarsko razmerje Poljske k Rusiji in centralnim državam«, ter »podal sliko o tem, kako se naj po želji Poljakov uredi trgovskopolitični položaj Poljske po vojni, v zvezi na novi srednjeevropski gospodarski sistem«. Ta poslednji del bodi zajedno »program notranje gospodarske politike« in »preračunaj tudi poljske izglede za bodočnost«. Seveda poteče še najbrže dokaj časa, predno bo mogoče pregledati in urediti vso snov ter jo izdati v nameravanih dveh publikacijah. Saj je tudi za sedanjo publikacijo pričel pisatelj zbirati gradivo že leta 1915., v dobi, ko so Naumann in drugi pričeli z agitacijo in ko je ideja SE prešla nemštvo kakor iskra. Dotlej pa si moramo pomagati z nekako »privremeno uputo«, ki jo je postavil pisatelj v obliki »narisa« pred tekst. V tem narisu označa baron Battaglia poljsko državo kot paritetično zaveznico Nemčije in Avstrije in zahteva, da mora Rusija dovoliti Poljski v »prehodni dobi« 10 do 20 let ugodnosti za poljski izvoz, zaedno pa da se hoče ubraniti Poljska ruskega uvoza z visoko zaščitno carino. (Proti nemški ali avstrijski industriji brez carine, ker tvorijo vse tri države baš SE brez carinskih mej med seboj.) — Vzlic temu bi se pa morala Rusija zavezati, da ne bo nikakor poizkušala omejevati ali otežiti dosedanjega izvoza ruskih sirovin na Poljsko. Med Poljsko in Galicijo se ustanovi posebno carinsko razmerje v obliki olajšanega obmejnega prometa itd.

Glavna vsebina spisa, ki obsega 802 strani, se peča z našim predmetom, z idejo SE. Pisatelj je ravnatelj zveze galiških industrijalcev in znana avtoriteta, vendar pa le enostranski zastopnik veleindustrije in politično brezpogojno vdan sedanji vladajoči smeri na Poljskem; zato je nekako predestiniran, da izda svoj spis kot uradno publikacijo poljskega narodnega odbora in da brani v njem idejo SE kot edino zveličavno, toda to pot ne s stališča Nemca, marveč s stališča nemško orientiranega Poljaka, ki misli, da bo njegova, poljska industrija imela kaj dobička, če se obrne proti ruski kot zaveznica nemške industrije. Pogoj za to pa menda ni samo poljska državna samostojnost na vse strani, marveč gotovo tudi, v kolikem razmerju ostanemo po vojni »zatvorjena trgovska država« (NB: »zatvorjena« sicer ne ustreza terminu »geschlossener Handelsstaat«, pač pa pravemu njegovemu bistvu, kakor nam ga kaže vojna), ali pa se udeležimo svetovne tekme in produkcije. V ostalem se ne moremo tu približje baviti z vsebino tega spisa. Priznati se sicer mora, da doslej še ni spisa, ki bi bil posnel vse doslej povedane razloge za SE tako obširno in natančno, kakor baš spis Battaglie; proti SE pa največ razlogov, proti katerim polemizira B.; toda končni in glavni del vseh izvajanj ni ekonomija, ampak politika. Battaglia se obrača tam, kjer želi, da ga najbolj slišimo, proti vsem, ki se boje za Avstrijo kot velevlast, za Ogrsko, za obstanek posameznih narodov ali »narodnosti«, in dokazuje ali vsaj skuša dokazati, da se nam ni bati ničesar. Ali se mu je to posrečilo in ali ta izvajanja sploh sodijo v takšen spis, smo pa drugega mnenja, nego baron Battaglia in poljski narodni svet, čegar podpredsednik Leopold vitez Jaworski je delu napisal predgovor.

Opomniti še treba, da ne smemo zamenjati tega narodnega odbora s poljsko »Rado« v Varšavi. »Odbor« ima svoj sedež na Dunaju.

* * *

Tudi k problemu SE spada vprašanje o vodnih prometnih cestah. Toda ta problem po našem mnenju bistveno ni zgolj »srednjeevropski« problem, marveč samo »tudi — srednjeevropski« problem, pravno pa je bil do svetovne vojne internacionalen. Četudi se od leta 1915. naprej pečajo ž njim, vsaj kolikor moremo to vedeti mi, le »Srednjeevropejci«, je pa vendar toliko

interesentov, in interesi so deloma tako različni, ali bolje, prometne smeri, katerim naj služijo te vodne ceste, so tako različne, da pač ni možno govoriti o vodnih cestah in trditi obenem, da je to »srednjeevropski« problem v zmislu Naumann - Kapp - H. St. Chamberlainove SE., kvečjemu »srednje Evrope« kot izključno geografskega, ne pa političnega pojma. Vendar pa so baš »Srednjeevropejci« tisti, ki se v dobi vojne najbolj glasno pečajo s tem problemom, ki provocirajo o tem največ debat, pripravljajo misli s propagando v časopisju in brošurah ter tudi že delajo praktično s tem, da so najprej priredili kongrese raznih mest, županov, zastopnikov industrij in bank ter končno potem somišljenikov poslancev dosegli razne sklepe provincialnih nemških parlamentov. Če se prav spominjam, se je razpravljalo o tem predmetu tudi že v ogrskem državnem zboru ter v bolgarskem sobranju. Vsekakor pa je tvorila beseda o vodnih prometnih cestah velik del razgovorov in posvetovanj, ki so jih imeli med seboj nemški, avstrijski, ogrski, bolgarski in turški državniki, politiki in gospodarji v Berlinu, Monakovem, v Pešti, v Sofiji in Carigradu, poleg drugih predmetov, kakor železničnega omrežja, financiranja raznih industrij na doslej neizrabljenih ozemljih itd.

Izmed sila številne dnevne literature — (v časopisju, brošurah in revijah; med njo je tudi avstrijski nadvojvoda z brošuro, ki je tiskana kot rokopis) — naj omenim članek **»Pot na Orient po Donavi, — činitelj gospodarstva in gospodovanja«**, (der Donauweg zum Orient, — ein Wirtschafts- und Machtfaktor), ki ga je napisal Georg Schultze-Bählke, Berlin, v nemško-imperialistični reviji **»Das grössere Deutschland«**. (NB: Ta ugledna revija, ki ni enodnevnic, kakor vse polno drugih s podobnimi imeni, je izhajala že pred vojno; urejeval jo je takrat znani vsenemški publicist in politik Paul Rohrbach, ki pa je drugim Vsenemcem bil, ker vendar le realen politik, prepopustljiv; vsled tega so ga odpravili, na kar je vodstvo prišlo v roke najbolj nacionalne desnice.) Navedeni članek torej govori o Donavi to-le:

Donava je najvažnejša neposredna prometna cesta med Nemčijo in Iztokom. Ž njenim zavojevanjem smo dobili zvezo med Severnim morjem in Mezopotamijo. Bodočnost dežel med tema točkama: Silovit razmah trgovine in industrije. Po vojni pojdejo to pot predvsem sirovine, ki jih potrebuje SE za svoj obstanek. Še več

vredna pa bo ta prometna zveza, kadar bo zvezana Donava z veliko nemško mrežo prometa na vodi, kadar se namreč uresniči razširjenje Ludvikovega kanala med Meno in Donavo (zveza Rena-Mena-Donava! Op. ref.), zgradba kanala Odra-Donava in regulacija Donave same pri Klisuri (»Eisernes Tor«). Te zgradbe bodo gotovo naša prva velika naloga po vojni.

Zgodovina Donave je prastara. Za reko se zanimajo tudi oddaljene države, kakor Anglija in Francija. Ko je na »Pariškem kongresu« 1856 vsled neuspele krimske vojne izgubila Rusija donavsko ustje, se je ustanovila »Evropska donavska komisija«. Ta je izdala donavske plovne akte ter uredila na reki plovstvo, nadzorstvo, policijo, krmilarstvo (Lotsen), luke za izkrcaje in ukrcanje. Komisija je bila razširjena in njen delokrog povečan na »Berolinskem kongresu« 1878. Vse obrežne donavske utrdbe od Oršove do ustja so bile porušene ter izdana tudi prepoved, da ne sme do Oršove voziti nobena vojna ladja. Leta 1883. so signatarne sile berolinskega kongresa sklenile razširiti moč komisije do leta 1904.

Vzlic temu se ni mogel promet po reki zadostno razviti, zlasti ne v neprekinjeni promet od Regensburga do Soline ali Galca, ker ni bila regulirana ožina in brzine pri Klisuri. Vendar pa so se bolgarske in romunske luke v prometu z nami zelo razvile (Vidin, Lompalanka, Rahovo, Somovit, Nikopolj, Švistvo in Ruščuk; Calafat, Corabia, Turnu-Ilg in Giurgevo).

Za sila pomnožene prometne potrebe je tonaža podonavskega ladjevja mnogo premajhna; zato je dražja in dohodki vožnje ter vrednost vsake ladje so zelo povečani; isto torej, kakor na morju. Ladjedelnice imajo od Regensburga do Oršove toliko naročil, da jih ne morejo izvršiti. Industriji je sedanje stanje ugodno, pričakuje pa še boljšega. Iz vseh teh razlogov je zanimanje za to prometno žilo zelo veliko v vseh udeleženihih industrijskih, trgovskih in vladnih krogih.

Nič manjšega pomena ni ta reka za Bavarsko. Zato hite Bavarci na vse kriplje, da dograde kanal Rena-Mena-Donava in da postanejo s tem središče povečanega vodnega prometa med severozapadno in jugoiztočno Evropo. Saj so se udeležili posvetov o tem kanalu župani vseh podonavskih mest od Regensburga do Oršove... Bavarci hite zato s kanalizacijo Mene do Bamberga, ki naj bi postal prehodna postaja za severonemške kanale. Za ta kanal

so postavili $1\frac{1}{4}$ milijarde mark v svoj proračun, samo bavarski del bi stal 300 milijonov in zgradbe v lukah 400 milijonov mark.

Sočasno namerava avstrijski »Zentralverein für Fluss- und Kanalschiffahrt in Oesterreich« zgraditi kanal Donava-Odra-Visla z odcepitvijo na Brno in s stikom na nemški kanalski sistem. Ta kanal bi naj bil posebno važen iz vojaških vzrokov, potem kot cenena pot za prevoz živil in sirovin, pa tudi za ves trgovski stik med Avstrijo in Nemčijo, in kot protiutež kanalu Ren-Donava, ki bi morda oškodoval sudetske dežele, če ne dobi protiuteži Donava-Odra-Visla. (Tu govorita poleg nemškega torej tudi eminentno češki in poljski interes. Op. ref.) Pa tudi hamburški ladjarji bi radi dobili stik s tem ogromnim vodnim prometom ter žele zvezo z Donavo, namreč kanal med Pardubicami in Přerovom (195 km dolg preko češko-moravskih brd v kanal Odra-Donava).

Anglija je tovorila pred vojno na Donavo železo, premog in stroje, raz nje pa žito in druge poljske pridelke in sirovine.

Mesto dosedanjih pogodb morajo Anglija, Francija in Rusija izginiti z Donave, ki mora postati svobodna trgovska cesta. Vse države, ki meje na Donavo, morajo skrbeti za plovnost in plovbo svojega dela. Te države morajo skleniti med seboj podonavsko plovno pogodbo po vzgledu renske plovne akte iz leta 1886.

Da se bo ta prometna žila rentirala, vzgled: Anglija je dajala prej Balkancem po Donavi letno $2\frac{1}{2}$ milj. ton premoga. Da izpodrinemo ta premog s svojim (namreč nemškim!), se je ustanovila maja 1916. »Balkan-Kohlenhandels AG« v Berlinu z akcijsko glavnico 4.000.000 Mk. Ustanovitelji so: Kr. pruski rudniški fiskus, družba Giesche dediči, kneza Plessa rudniki, premogarske velefirme Wollheim in Friedländer & Co., gornješleski koksi ter glavni udeleženci Ostravsko-Karvinskega revirja in ogrskih rogov.

Povrhu: Kako bo s »svobodo morja«, še ne vemo, Donava pa je najbližja in najcenejša pot, ki je odločno v naših rokah. Tudi za bodoče vojne: Če jo imamo, nas ne morejo več istradati. — Vsekakor pa nam daje Donava v roke možnost ogromnega prometa in zaslužka.

Priznati je treba, da je ta članek strogo stvaren in izredno ilustrativen za nemško žilavost in podjetnost, pa tudi zelo poučen za nas. Toda poprej še nekaj: V eni svojih zadnjih sej (maj 1917) je bavarski deželni zbor zelo živahno razpravljal o kanalu Mena-Do-

nava ter o regulaciji reke od Aschaffenburga do Passava in dovolil za delo prvi obrok 1 milj. mark. Kanal je preračunan na 734 km za 650 milj. mark. Gospodarski odsek nemškega državnega zbora je temu pritrdil. Samo Hamburžani se tega ne radujejo. Hamburška trgovska zbornica zahteva odločno brzo zgradbo kanala — Laba-Odra-Donava! Referent dr. Mathies je povdarjal, da smo se tudi Avstrijci — kdo se spominja danes na to! — zelo zanimali za to vprašanje. (Seveda svoječasno in »kar tako«; naša in nemška publika je odpravila projekt s par uvodniki; formalno so ga pa pokopali Poljaki in Nemci s »kompenzacijami«.) Koerber je predložil 1901 parlamentu predlog o vodnih cestah: 1.) Dunaj-Oderberg z 2.) odcepitvijo Přerov-Pardubice in 3.) kanal Donava-Vltava. Kanal Donava-Odra z odcepitvijo Přerov-Pardubice in 465 km dolžine bi stal danes najmanj 540 milijonov kron, bil bi torej cenejši nego kanal Mena-Donava. Kanal bi pa pomenil mnogo več za Nemčijo, nego za nas, ker bi odprl šleske in saške industrijske kraje ter zaeno podesetoril akcijski razmah zapadno nemških luk. Kanal Mena-Donava bi pa koristil poleg drugim tudi Anverzi in Rotterdamu ter odvezel nekaj prometa Hamburgu.

Spomin na Koerberjevo predlogo 1901 je prav bridek, ker nam kaže, kako malo zmisla za velikopotezne industrijske in trgovske probleme je bilo pri nas. Da ga danes ni niti za trohico več, vidimo povsod dan na dan. V Avstriji so govorili o vseh teh kanalih pač »Srednjeevropejci«, toda povsem in izključno z Naumannovega, Wolfovega in podobnih vidikov. In vendar je kanalsko vprašanje eno življenskih vprašanj monarhije, prav kakor železnice in bolj. Prometna ureditev Avstrije je kričala pred vojno, kriči tem glasneje sedaj in bo kričala po vojni, dokler ne bo izvršena, in sicer ureditev povprek, ne samo v Šleziji in na Moravskem. Jug je nele enakopraven, ne le enako ali še bolj potreben, marveč mnogo bolj važen. Jug kriči! Trojen je problem juga: Železniški, pomorski in rečni.

Koliko smo nergali svoječasno za železnico Polzela-Vransko-Kamnik; za zvezo Ljubljana-Vrhnika-Idrija, za zvezo Gorica-Ajdovščina-Logatec za direktno zvezo z Zagrebom čez Zidani most; za zvezo Ljubljana-Kočevje-Reka; za otvoritev Istre; za otvoritev Dalmacije; — naleteli smo na gluha ušesa. Danes obžalujejo generali, da se ni zgodilo, kar so svoječasno zahtevali trgovci in kmetje.

Drugo je naš Trst. Tam je država storila nekaj, zaostali smo pa mi, privatniki, podjetniki; državi gre le, da nam da šol in da nas ščiti pred regnicoli. Najžalostnejši pa je problem naših rek; z Donavo smo zvezani naravnost; svoječasno so plavale trgovske ladje po Ljubljani in Savi na Hrvaško, nad Zidanim mostom je vozil parnik, mimo Mozirja še plavajo danes splavi do Zagreba in pred vojno so šli do Oršove, včasih celo do Galca. Ali pa se je v štajerskem ali kranjskem deželnem zboru čula kedaj beseda o regulaciji Savinje od Celja do Zidanega mosta, Save od Črnuč do meje v svrhu vožnje z vlačilci in tovari? Ali je že kedo vprašal strokovnjake vsaj po stroških? Ali kalkuliral rentabiliteto? Pomislil možnosti?

Slovenski gospodarski program se še ni rodil. Mi bi lahko dajali svetu vino, sadje, žito, krompir, živino, kože, usnja, tkanin, sladkorja iz repe, in naši ljudje bi lahko jedli doma mnogo, dobro in po ceni. Toda mi sami nismo hoteli doslej in morda ne bomo hoteli, ker nimamo oči, da vidimo in ušes, da čujemo, marveč samo usta, da se smejemo »fantastom«. Zato pada naše število na Koroškem in Štajerskem, zato je danes naš cvet na Vestfalskem ter v Illinois, Ohio in drugod, USA. — Business! Ali izvažamo blago, ali pa ljudi? Mi smo se odločili za poslednje. Zato pa smemo obsojati — »imperializem« in v Stockholmu bomo znabiti imeli svojega zastopnika, doma pa mnogo združenih central ter Završnico in če se nam posreči obnova Goriške, se bomo smatrali za sposobne organizatorje, zmožne velikih reči.

* * *

O raznih načrtih in problemih govore sedaj. Najbolj seveda Nemci. O njihovi »Osterbegehrschrift« in o »taktičnem« umiku vemo, kakor tudi o tem, da najbrže ne bo nič s »posebnim stališčem« Galicije, nestvorom, ki kaže, kam plovemo ali do kam bi došli pod vodstvom avstrijsko-nemških nacionalcev. Podobno nezmiselnost je bila druga nemška zahteva, ki sicer ni bila tako splošna, pa vendar precej glasna in ki bi bila morda prišla na vrsto, če bi se bila uresničila prva. Poleg »Sonderstellung Galiziens« so zahtevali nainreč tudi »Sonderstellung Dalmatiens«. O razlogih te želje ni treba izgubljati besed. Iz nemških krogov samih se je oglasil mož, ki je pozvavalec Dalmacije, mnogo bolj, nego izvendalmatinski avstrijski Jugoslovani, — nemški državni poslanec Einspinner, ki

je te dni izdal brošuro »Dalmatien sonderstellen«?, in ki odločno zanika to vprašanje, češ, Dalmacijo rabimo zase in hočemo železnico, ki spoji Dalmacijo z Bosno in z Avstrijo. Einspinner polemizuje krepko z Madjari, katerim očita nekoliko preveč vidno sebičnost. Knjižica je izmed redkih nemških spisov, ki jo moremo podpisati od začetka do konca, vsaj v bistvu. Prezreti pa ne smemo, da ostane Dalmacija ne samo avstrijska, marveč jugoslovanska, da torej ne gre za nemške, ampak avstrijske interese in cilje in da je predpogoj vsaki bodočnosti — enakopravnost narodov ne le v pravu, ampak tudi v oskrbi. Če je že ex-minister in znani pravniški pisatelj Klein pred kratkim (v »Neue freie Presse«) izrekel besedo: »Der reine Rechtsstaat ist in einer Umbildung zum Wirtschafts- und Wohlfahrtsstaat begriffen«, je razumevno tako, da hočemo tudi mi gospodariti in se izboljševati, in sicer vsak pri sebi doma.

* * *

Prehajamo k drugemu vprašanju, ki je in ostane najvažnejše za vse večne čase. Namreč problem obljudenja. To je centralni problem, h kateremu se še le pridružujejo drugi, ekonomični, socialni i. t. d. Statistiko kot znanost imenujejo v izvennemški terminologiji demografijo, znanost o ljudstvu v najširšem pomenu, proučenje vseh njegovih prilik in načinov življenja. Avstrijska (oziroma nemška) znanstvena literatura je obogačena za zelo dober spis: »Die Verschiedenheit der deutschen und slawischen Volksvermehrung in Österreich«, napisal dr. Wilhelm Hecke, c. kr. vladni svetnik na Dunaju, (81 strani). Po obsegu je ta spis brošura in kdor je nekoliko sledil vsej brošurni literaturi zadnje dobe, je po pravici prijetno preseenečen, kajti ta spis je znanstven, kratko in jedrnato sestavljen in snov, ki je radi samih činov, dejstev in števil po svoji naravi suhoparna, je podana vendar v užitni obliki. Vsebina pa je izredno važna. Zato naj mi bo dovoljeno navesti kratek izpisek iz njenih trditev in podati nato nekaj pripomb.

Francija ima z rojstvi letnega prirastka 1·1% svojega prebivalstva, Rusija 16·7%; ti dve državi sta ekstrema v Evropi. Ogrsko ima 11·4%, Avstrija 11·5, Nemčija 13·9%. Avstrija stoji sredi med

evropskimi državami, — posledica njene centralne lege med zapadno in iztočno, severno in južno Evropo. Od tega rojstvenega prirastka pa treba odšteti izseljevanje (oziroma selitve sploh). Po sumarnem izsledku 1910 je izgubila Avstrija 1900—1910 nič manj ko 683.430 oseb, to je trikrat več, nego 1880—1890 in nad enkrat več od dobe 1890—1900. Pri tem je že odšteto število onih, ki so se vrnili. (To so skoraj samo Slovani, zlasti Jugoslovani. Ref.) Po številkah rojstev, smrti, selitve in lastne izseljevalne ter ameriške priseljevalne statistike sledimo s padanjem rojstev severo-zapadnim državam, z visoko umrljivostjo dojenčkov smo blizu iztočnim, ravnotako smo na tretjem mestu kot izseljevalna država in je prebitek torej pri nas neugodnejši (nižji) nego v Nemčiji.

V Avstriji sami so notranje selitve. Prirastek ljudstva v nemških Alpah ne temelji samo na lasnem prirodnem razmnoževanju, marveč tudi zelo na številnem priseljevanju s slovanskega severa in juga; slovanske dežele pa oddajajo velik del svojega prirodnega prebitka ostalemu tu- in inozemstvu.

Za presojanje narodov daje jedino podlago občevalni jezik.

Po tem kriteriju so šteli:

	Nemci	Čehi	Poljaki	Rusini	Slovenci	Srbo- hrvati	Italijani	Rumuni	Madjari	Skupaj
1910	9,950.266	6,435.983	4,967.984	3,518.854	1,252.940	783.334	768.422	275.115	10.974	27,963.872
1900	9,171.614	5,955.397	4,252.483	3,381.570	1,192.780	711.380	727.102	230.963	9.516	25,632.805
1890	8,461.580	5,472.871	3,719.232	3,105.221	1,176.672	644.926	675.305	209.110	8.139	23,473.056
1880	8,008.864	5,180.908	3,238.534	2,792.667	1,140.304	563.615	668.653	190.799	9.887	21,794.231

in od 100 avstrijskih državljanov je bilo v %

	Nemcev	Čehov	Poljak.	Rusinov	Sloven.	Srbohrv.	Ital.	Rum.	Madj.
1910	35·58	23·02	17·77	12·58	4·48	2·80	2·75	0·98	0·04
1900	35·78	23·24	16·59	13·21	4·65	2·77	2·83	0·90	0·03
1890	36·05	23·32	15·84	13·22	5·01	2·75	2·88	0·89	0·04
1880	36·75	23·77	14·86	12·80	5·23	2·59	3·07	0·88	0·05

a leta 1910. so se delili avstrijski narodi po poklicu:

Narodi	od 1000 oseb				
	spada naslednjim poklicem				samostojni brez poklica ali njih svojci
	poljedelstvo	industr. in obrtn.	trgovina in promet	javne službe in prosti pokl.	
Nemci . . .	300	364	165	70	101
Čehi . . .	385	371	113	52	79
Poljaki . .	601	155	144	50	50
Rusini . .	912	27	20	21	20
Slovenci .	676	150	69	35	70
Srbohrvati .	844	53	44	34	25
Italijani . .	475	234	149	65	77
Rumuni . .	878	38	22	35	27
Madjari . .	927	19	19	23	12

Nemci tvorijo 35·5% avstrijskega prebivalstva; manj ko 1% štejejo samo v Dalmaciji, v štirih deželah štejejo nad 90%, v sedmih nad 50%. Drugi narodi se omejujejo na svoja ozemlja, izven njih ne presegajo 1% prebivalstva. Nemci kolonizirajo v Trstu, Istri (Pula), na Štajerskem, v Bukovini in na Moravskem. Na Češkem se ne razmnožujejo povoljno, pa tudi Čehi ne: tudi na Moravskem je njih razmnoževanje slabейše, nego češko. Čehi tvorijo 23% Avstrijcev in pada tudi njih razmnoževanje, četudi ne tako, kakor nemško. Oni gube z odseljevanjem v državi sami. Poljaki tvorijo 17% in se množe, Rusini se množe, prirodno pa gube ogromno radi zaostalega socialnega razvoja.

Slovenci štejemo na Kranjskem 94%, Goriškem 62%, nadalje smo na Štajerskem, Koroškem, v Trstu in Istri. Leta 1880. smo tvorili 5·23% Avstrije, sedaj samo še 4·48%, torej padamo, čeprav je zraslo temeljno število. Od 100 Slovencev živi na Kranjskem 39·2, na Štajerskem 33·7, na Goriškem 12·3, na Koroškem 6·6, v Trstu 4·5, v Istri 4·4. Od 1880—1910 smo se pomnožili na Kranjskem za samo 9·75%, v Trstu za 117%, na Goriškem za 19%, v Istri za 28%, na Štajerskem samo za 5%, na Koroškem smo padli za 20%. Izgubljam o torej na severu in pridobivamo na jugu. Vzrok: selitev. Vse glavno slovensko ozemlje je, izvzemši Ljubljano, Radovljico in Beljak, izseljeniško ozemlje. Izseljenci odhajajo v nemške kraje in se tamkaj raznarode. Naš prirastek je enakomeren le na Goriškem (pred vojno!), drugod povsod nereden. — Na to slede v spisu izredno važne podrobne navedbe, ki jih tu ne morem navajati radi prostora, ki pa so takšne, da bi jih morali trobiti, pridigati in vtepati v glavo, dokler bi jih ne vedel na pamet vsak

kmečki človek, in ki so važne za proces, ki nas more jedini rešiti: za industrializacijo. Toda o tem drugod.

Srbohrvati tvorijo 78% v Dalmaciji, 21% v Istri, 0,3% v Trstu in so socialno zelo za nami, presegajo nas pa po velikem prirodnem prebitku in boljšem prirastku.

Izmed vseh avstrijskih narodov imajo Nemci največ družinskih načelnikov, t. j. največ majhnih gospodinjestev, najmanj otrok, največ poslov, stanovalcev, vojakov in stanovalcev v zavodih, torej najslabše prirodno pomnoževanje. V tem smo jim najbližji Čehi in Slovenci. V ostalem imamo Slovani boljšo razporedbo v starosti, precej višje število zakonov, zato pa dvojno preseljevanje: odseľjevanje (Binnenwanderung) in izseljevanje (Auswanderung), ki je nekaka narodna bolezen, rekel bi narodna sušica. — Vojna je posebno udarila Slovence, ker se odigrava boj z Italijo na naših tleh in sicer na onih, kjer smo imeli doslej najstabilnejšo redovito vzrast, ki nam sedaj odpade (z begunstvom itd.). Vendar se za problem begunstva sploh nismo brigali. Nekatere »posredovalnice« (v Ljubljani, Celju) niso več, ko podporna društva v manjšem obsegu, hariativno, ne socialno znatna.

Spis ima več pomena, nego vsa druga znanstvena produkcija zadnje dobe. Ko se prične zopet parlamentarno delovanje, bi ga moral imeti in dobro poznati vsak narodni zastopnik in, dokler nimamo svojega, bi moral biti razprodan samo pri nas, — četudi ga morda pet Slovencev ne pozna. — Na koncu mu je pridejana skrbno sestavljena bibliografija nemških virov.

Kako bomo — Avstrija in Slovenci — pomnožili razredčene vrste svojih narodov po vojni? To je vprašanje, važno z marsikterega vidika, ne samo vojaškega. Končno ni vsejedno, ali bomo po vojni v istem tempu rastle, kakor n. pr. Rusi ali Nemci, ali pa bo rastlo naše izseljevanje v isti meri, kakor pred vojno, t. j. ali bodo imeli naši ljudje dovolj hrane in zasužka doma, ali bodo morali v Kanado, Brazilijo, v USA, na Vestfalsko, ali pa se bodo celo našinci mogli vrniti od tam v naše kraje. Problem preseljevanja je za nas problem življenja. Vse, o čemur se govori danes, SF, avtonomija, preseljevanje, reforma uprave, zadruga, industrializacija, to vse so deli jednega samega vprašanja: obstanka naroda.

Sredi majnika 1917.

Dr. V. K.